

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน AN ANALYTICAL STUDY OF I-SAN STUPA MYTH

สังเวียน สามี¹

Sangwien Saphang¹

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

¹Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding author e-mail: sangwien.s@outlook.com

Received: 5 August 2019; Revised: 20 September 2019; Accepted: 22 November 2019

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาวิธีการเขียนตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน 2) ศึกษาเนื้อหาสาระในตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า วิธีเขียนตำนานพระธาตุ โครงเรื่อง มี 2 แบบ คือ (1) มีการกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า และ (2) การไม่เสด็จมาของพระพุทธเจ้า และโครงเรื่องส่วนใหญ่สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างนิทานของ วลาดิมีร์ พรอปป์ (Vladimir Propp) คือ คนอื่นให้สิ่งของกับพระเอก สิ่งของเป็นสาเหตุให้พระเอกเดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง กล่าวคือ พระอรหันต์ได้รับพระธาตุ พระธาตุเป็นสาเหตุให้พระอรหันต์เดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง

เนื้อหาสาระในตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน มีการกล่าวถึงพุทธประวัติอยู่ 3 ฉบับ ไม่กล่าวถึงพุทธประวัติ 7 ฉบับ มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอยู่ 9 ฉบับ และมีการกล่าวถึงสังคมและวัฒนธรรมอีสานอยู่ 9 ฉบับ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนอีสานตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว เพราะพระพุทธองค์ได้เสด็จมาอีสานพร้อมพระอานนท์เมื่อครั้งเสด็จที่ภูเก้าห้า และประทับรอยพระบาทให้พญานาคบูชา พร้อมกับประทับรอยพระบาทถวายพระยาสุวรรณภิงคาร ที่พระธาตุเชิงชุม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นบอกถึงเมืองโบราณอีสานและอีสานสมัยประวัติศาสตร์ว่ามีความสัมพันธ์กันฉันทมิตร สังคมและวัฒนธรรม เป็นสังคมเกษตร และถือศีลอุโบสถทุกวันพระ และให้ทานตามฤดูกาลผลิตผลทางการเกษตร ใส่บาตรพระสงฆ์ทุกเช้า

คำสำคัญ:

ตำนาน,
พระธาตุเจดีย์,
อีสาน

ABSTRACT

The objectives of this research article were: 1) to study writing the I-san Stupa myth 2) to study the essence of the I-san Stupa myth. This research was conducted based on Documentary Research Methodology and concluded with descriptive analysis.

The result of the study found that: A way of writing the I-san Stupa myth consisted of two structures of myth: (1) the Buddha's appearance and (2) the Buddha's disappearance. Most of those structures were associated with the structure of Vladimira Propp's tales in way that people gave a hero things. Here, things were a cause to encourage a hero to go to the other regions. In the I-san Stupa myth, Arahants got the relic which became a main cause to encourage them to go to the other regions.

The content of the I-san Stupa myth, told about history of the Buddha 3 versions, didn't tell about history of Buddha 7 versions, told the local history 9 versions, and told of the I-san society and culture 9 versions. It told that Buddhism had been brought to I-san since the Buddha's age. Because the Buddha and Venerable Anandha came to I-san since they came to the Kamphra Mountain. He presses his footprint worshiped by Naga. He also pressed his footprint for the Suwanphingkan lord at Phra That Choeng Chum. A local history referred to an I-san ancient region and I-san in the historical age that there was good relation of friends, societies and culture, agricultural societies, observance of Uposatha Sila on Buddhist holydays giving in the harvest home and offering food to the monks continuously.

Keywords:

*Myth,
Stupa,
I-San*

บทนำ

พระธาตุเจดีย์ เป็นสัญลักษณ์แห่งการเคารพบูชาอันศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ เพราะสิ่งที่ยังคงอยู่ข้างในพระเจดีย์ เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกของพระพุทธเจ้า เช่น พระบรมสารีริกธาตุ รอยพระบาท อัฐบริขารของพระพุทธองค์ หรือพระธาตุของพระอรหันตสาวกของพระพุทธองค์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวพุทธทั่วโลกเคารพบูชา ตำนานพระธาตุเจดีย์อีสานได้จารึกประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาไว้เป็นอย่างดี ว่าพระพุทธองค์ได้เสด็จมายังดินแดนอีสานเมื่อครั้งสมัยพุทธกาล และได้ทรงพยากรณ์สถานที่ที่จะประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระองค์ (พระเทพรัตนโมลี (แก้ว), 2512, น. 1)

อีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยมีลักษณะภูมิประเทศ เป็นที่ราบสูงลักษณะเป็นแอ่งกะทะ มีเนื้อที่ประมาณ 168,854 ตารางกิโลเมตรทิศเหนือติดกับ ประเทศลาว เหนือสุดที่จังหวัดบึงกาฬ มีแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนทิศตะวันออกติดกับประเทศลาว ตะวันออกสุดจังหวัดอุบลราชธานี มีแม่น้ำโขงเป็นเขตแดนทิศตะวันตกติดกับภาคกลางของไทยตะวันตกสุดที่จังหวัดเลย มีเทือกเขาเพชรบูรณ์และเขาดงพญาเย็นเป็นเขตแดน ทิศใต้ติดกับ กัมพูชาและภาคตะวันออก ใต้สุดที่จังหวัดนครราชสีมา มีเทือกเขาพนมดงรักและเทือกเขา

สันกำแพงเป็นเขตแดน แบ่งตามลักษณะแอ่งอารยธรรมได้ 2 แอ่งใหญ่ คือ แอ่งสกลนคร (อีสานเหนือ) และ แอ่งนครราชสีมา (อีสานใต้) (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2531, น. 2-7)

อีสานสมัยประวัติศาสตร์เรียกเป็นหลายอย่างในตำนานสิงหนวัติ เรียกว่า อาณาจักรลานช้าง เพราะเหตุมีช้างอาศัยอยู่มาก แต่มีผู้สันนิษฐานว่าที่เรียกเช่นนั้นเป็นเพราะไทยที่เคยอยู่แคว้นน้ำโขงตอนเหนือในมณฑลยูนนาน ได้อพยพมาอยู่ก่อนแม่น้ำโขงตอนเหนือจึงเรียกว่า ลานฉาง หรือ ลันฉอง ไทยพวกนั้นจึงเอาชื่อมา เรียกว่า ลานช้าง (ส. พลายน้อย, 2535, น. 197) แต่ในประชุมพงศาวดารภาคที่ 1 กล่าวว่า ได้มีฤาษีสองตนพี่น้อง มาเทศนาสั่งสอนธรรมให้แก่ ผูกปีศาจ ยักษ์ร้าย และพยานาคทั้งเจ็ด เมื่อเทศนาสั่งสอนแล้วได้สร้างบ้านเมืองชื่อว่า ลานช้าง เป็นปฐมก่อนเพราะเอาภูเข้างเป็นนิมิต และสร้างเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงคณ ล้อมรอบเมืองลานช้าง และเมืองทั้งสามรวมกันเรียกว่า ศรีสัตนาคนหุต สาเหตุเพราะเอานาคทั้งหลายเป็นนิมิต

อีสานสมัยอาณาจักรลาวระหว่าง ปีศักราช 718-909 (โบราณคดีสโมสร, 2457, น. 7-9) ต่อจากพระยาฟ้ารุ่งคือท้าวอุ่นเรือน ซึ่งพระองค์มีความสัมพันธ์กับกรุงศรีอยุธยาและเชียงใหม่ เพราะได้พระราชธิดาของทั้งสองเมืองมาเป็นภรรยา สมัยของท้าวอุ่นเรือนนี้พระองค์ได้ขยายอาณาจักรล้านช้าง เข้าไปยังดินแดนอีสานของไทยมากแล้ว และสมัยนี้เองที่ชาวลาวเริ่มเข้ามาสร้างหลักแหล่งบ้านเมืองในอีสาน ต่อจากนั้นก็ขึ้นพระยาโพธิสราชน และเมื่อถึงพระไชยเชษฐาธิราช พระองค์นี้สำคัญในอาณาจักรล้านช้างมากเพราะพระองค์ทรงประกอบด้วยธรรมะ จึงทำให้เป็นมิตรไมตรีต่อพระยาทั้งหลาย มีเชียงใหม่ เชียงรุ้ง และศรีอยุธยา เพราะพระองค์ต่างก็ได้พระราชธิดาของเมืองต่างๆ เป็นพระสนม และสมัยของพระองค์ก็เกิดการบาดหมางกับพม่า เพราะแย่ง พระเทพกษัตริย์ พระราชธิดาของพระมหาจักรพรรดิของไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2531, น. 260-263)

อีสานสมัยเป็นส่วนหนึ่งของสยาม ปีศักราช 1020-1153 (โบราณคดีสโมสร, 2457, น. 13-16) ต่อจากสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช ก็เป็นพระยาแสนสุรินทร์ช้างฟ้า พระยาสุริยวงษารมิกราช พอลิ้นสมัยของพระยาสุริยวงษารมิกราช อาณาจักรล้านช้างก็เกิดความวุ่นวายแย่งชิงความเป็นใหญ่กันเองภายใน เป็นเหตุให้แยกเป็นแคว้น หลวงพระบางและเวียงจันทน์ แต่ก็ยังไม่สงบ ถูกรุกรานจากพม่า และแย่งชิงอำนาจกันเองภายใน จนในที่สุดเมื่อสมัยกรุงธนบุรีไทยมีกำลังกล้าแข็งขึ้น หลวงพระบางก็ตกเป็นเมืองขึ้นของไทย ส่วนเวียงจันทน์หันไปฝากฝังกับพม่า พระเจ้าตากสินจึงส่งเจ้าพระยาจักรียกกองทัพไปตีเวียงจันทน์จึงตกเป็นเมืองขึ้นของไทย สมัยกรุงธนบุรี และเจ้าพระยาจักรีได้นำพระแก้วมรกตมาประดิษฐานที่กรุงรัตนโกสินทร์ด้วย ซึ่งย้ายเมืองหลวงจากกรุงธนบุรีมากรุงรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 1 ของไทย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2521, น. 265-267)

อีสานนั้นถือว่าเป็นดินแดนที่มีผู้คนอาศัยอยู่มาเนิ่นนานแล้วต่างยุคต่างสมัย ซึ่งล้วนแต่นับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน และมีความเชื่อเรื่อง ผี ปีศาจ วิญญาณ และสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เมื่อพระพุทธศาสนาเผยแผ่เข้ามาถึงดินแดนอีสาน ชาวบ้านจึงมีความเชื่อและประพฤติปฏิบัติผสมผสานกันอยู่ระหว่างศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อเรื่องผี และพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาจึงเคียงคู่กันมา ซึ่งปรากฏร่องรอย ปรากฏ สลึง ของการขุดค้นทางโบราณคดีอย่างมากในปัจจุบัน และนอกจากนี้หลักฐานด้านเอกสารก็มีอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งเก่าแก่แห่งหนึ่งของประเทศไทยและพระธาตุนับเป็นผลงานสร้างสรรค์ที่สำคัญยิ่งของสถาปนิกพื้นบ้านชาวอีสาน พระธาตุสำคัญในภาคอีสาน วิโรฒ ศรีสุโร แบ่งตามลักษณะรูปแบบ ออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพระธาตุศรีสองรัก กลุ่มพระธาตุพนม กลุ่มพระธาตุวัดมหาธาตุ (ยโสธร) (วิโรฒ ศรีสุโร, 2525, น. 20)

กลุ่มที่ 1 กลุ่มพระธาตุศรีสองรัก ได้แก่ พระธาตุศรีสองรัก จังหวัดเลย พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น พระธาตุวัดหน้าพระธาตุ จังหวัดนครราชสีมา พระธาตุวัดเหนือ จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มที่ 2. กลุ่มพระธาตุพนม (ก่อน พ.ศ. 2483) ได้แก่ พระธาตุพนม พระธาตุเรณู พระธาตุนครพนม จังหวัดนครพนม พระพุทธ

บาทบัวบก จังหวัดอุดรธานี พระธาตุเชิงชุม จังหวัดสกลนคร พระธาตุวัดกลาง จังหวัดร้อยเอ็ด กลุ่มที่ 3. กลุ่มพระธาตุวัดมหาธาตุ (ยโสธร) ได้แก่ พระธาตุวัดมหาธาตุ จังหวัดยโสธร พระธาตุก่องข้าวน้อย หรือ พระธาตุตาดทอง ธาตุพระสงฆ์ วัดทุ่งสว่างชัยภูมิ จังหวัดยโสธร

ตำนานประวัติพระธาตุเหล่านี้ เป็นเอกสารเก่าแก่ที่จารึกในใบลานด้วยอักษรธรรมและไทยน้อย มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าแบบนิทานพื้นบ้านและประวัติศาสตร์ด้านเชื้อชาติ และวัฒนธรรมที่ผสมผสานกลมกลืนกัน มีข้อน่าสังเกตว่า (1) การเขียนตำนานแฝงปรัชญาประวัติศาสตร์อะไรไว้บ้าง (2) รูปแบบการเขียนตำนานส่วนใหญ่เป็นร้อยแก้วหรือร้อยกรอง (3) ลักษณะการดำเนินเนื้อเรื่องเป็นอย่างไร (4) กาลเวลาในสมัยก่อนได้บอกถึงคติความเชื่อในการสร้างพระธาตุไว้อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นคติในเรื่องการบูชาที่ยึดถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่อส่วนรวม และส่วนบุคคล (5) เรื่องราวในตำนานพระธาตุ จัดบทนำ เนื้อเรื่อง และตอนท้ายของตำนานไว้อย่างไร (6) เรื่องราวในตำนานพระธาตุอีสาน จัดโครงเรื่อง แก่นเรื่อง ฉาก ตัวบุคคล และวรรณคดี ไว้อย่างไรบ้าง (7) ตำนานได้จารึกประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมท้องถิ่นไว้อย่างไร เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจใคร่ศึกษาอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการเขียนตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน
2. เพื่อศึกษาเนื้อหาสาระในตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน

วิธีการดำเนินวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยแบบศึกษาเชิงวิเคราะห์ (Critical Study Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับขั้นตอนดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากเอกสาร (Primary source) เช่น พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่ต้องการจะศึกษา
- ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากเอกสารและรายงานการวิจัย (Secondary Source) เช่น ข้อเขียนที่เป็นผลงานทางวิชาการของท่านผู้รู้ในทางพระพุทธศาสนา

2. การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลจากแหล่งทั้งสองข้างต้นมาวิเคราะห์ แล้วนำเสนอในรูปการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) ประกอบกับทฤษฎีแนวความคิดเห็นของผู้วิจัย แล้วสรุปผลของการศึกษาวิจัย และนำเสนอข้อมูลที่ได้นำมาหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป

ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1. ศึกษาวิธีการเขียนตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน

ลักษณะโครงเรื่อง มี 2 แบบ คือ (1) มีการกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าอยู่ 3 ฉบับ และ (2) การไม่ได้เสด็จมาของพระพุทธเจ้า 7 ฉบับ โครงเรื่องโดยส่วนใหญ่ สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างนิทานของ วลาดิมีร์ พรอปป์ (Vladimir Propp) คือ คนอื่น ให้สิ่งของกับพระเอก สิ่งของ เป็นสาเหตุให้พระเอก เดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง เช่นเดียวกับในตำนานคือ พระอรหันต์ได้รับพระธาตุ พระธาตุ เป็นสาเหตุให้พระอรหันต์เดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง

บุคคลหลัก มีการกล่าวถึง พระพุทธเจ้าในอดีต 3 พระองค์ ว่าได้เคยมาประดิษฐานพระอัฐิธาตุที่ภูเกาพัว และประทับรอยพระบาท ที่ภูเขาลวงในอดีตแล้ว และพระพุทธเจ้าในอนาคตอีก 1 พระองค์ ว่าจะมาประดิษฐานพระอัฐิธาตุที่ภูเกาพัว และประทับรอยพระบาท ที่ภูเขาลวง ณ ดินแดนอีสานอีกในอนาคต พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน พระอรหันต์ที่มีบทบาทสำคัญในการนำเอาพระธาตุของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันมาประดิษฐานไว้ ณ ดินแดนอีสาน และเจ้าเมืองที่มีบทบาทในการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ บุคคลรอง มีการกล่าวถึง พระสงฆ์ เจ้าเมืองต่างๆ พระมเหสีของเจ้าเมืองต่างๆ ที่มีบทบาทในการช่วยเหลือการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์

บุคคลประกอบ มีการกล่าวถึง พระพรหมและเทวดา เสนาอำมาตย์ ชาวเมืองต่างๆ บุคคลประกอบเหล่านี้ มีบทบาทในการช่วยเหลือการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ และบางครั้งก็แฝงด้วยปาฏิหาริย์

ฉากหลัก กล่าวถึงสถานที่ก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ เช่น ภูเกาพัว (พระธาตุพนม) ดอนมะขาม (พระธาตุขามแก่น) หนองหานหลวงและภูเขาลวง (พระธาตุเชิงชุม) ดอยคู้หา (พระธาตุภูเพ็ก) ภูหลวง สวนราชอุทยานของพระนางนารายณ์เจงเวง (พระธาตุนารายณ์เจงเวง) รินน้ำหมัน อำเภอด่านซ้าย (พระธาตุศรีสองรัก) เมืองวาริ (จังหวัดสกลนคร) (พระธาตุศรีมงคล) ฉากประกอบ กล่าวถึง เมืองต่างๆ ในสมัยอีสานโบราณ ภูเขาและป่าไม้ในสมัยอีสานโบราณ กำเนิดแม่น้ำและหนองน้ำในภาคอีสาน

แก่นเรื่อง มีความเชื่อว่าพระธาตุเจดีย์ในอีสานเป็นพุทธพยากรณ์ของพระพุทธเจ้าไว้ และเชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังดินแดนอีสาน (ลานช้าง) และทรงรับสั่งให้พระมหากัสสปเถระนำเอาพระอัฐิธาตุมาประดิษฐานไว้ ณ ภูเกาพัว เมื่อครั้งที่พระองค์เสด็จมาทรงพยากรณ์ที่ภูเกาพัวแล้ว ได้เสด็จไปไว้รอยพระบาทที่ ณ ภูเขาลวง (พระธาตุเชิงชุม) แล้วให้รอยพระบาทแก่พระยานาคและพระยาปลา ก่อนเสด็จกลับอินเดียพระองค์ได้ประทานพระธาตุคุมไว้ ณ พระธาตุคุมปัจจุบัน และมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปจะตั้งอยู่เพียง 5000 ปี ให้ชาวบ้านพยายามสืบทอดพระพุทธรูปศาสนาไว้ให้ได้ และให้รับทำบุญทำกุศลเพื่อที่จะได้กลับมาเกิดในยุคของพระศรีอริยเมตไตร

2. ศึกษาเนื้อหาสาระในตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน

พุทธประวัติ มีการกล่าวถึงพุทธประวัติอยู่ 3 ฉบับ คือ (ตอนอนิหาร) พระพุทธเจ้าได้เสด็จมายังดินแดนอีสาน (ลานช้าง) เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระเชตะวันมหาวิหาร ยามใกล้รุ่งพระองค์ได้ทรงบาตรพร้อมด้วยพระอานนท์ตามเสด็จโดยทางอากาศลงที่ดอนกอนเนา แล้วประทับอยู่ที่หนองคันแทเสื่อน้ำ พระพุทธองค์ได้ทรงพยากรณ์ว่า ณ ดินแดนเมืองสุวรรณภูมินี้เป็นที่อยู่ของพระยานาค และจะเป็นที่ประดิษฐานของพระอัฐิธาตุของพระพุทธองค์ และทรงเป็นที่ประดิษฐานของพระอัฐิธาตุของพระพุทธเจ้ามาแล้ว 3 พระองค์ ต่อจากนั้นพระองค์เสด็จประทานรอยพระบาทให้พระยานาคและพระยาปลา แล้วพระองค์ทรงเสด็จประทานรอยพระบาทให้กับพระยาสุวรรณภิงคาร ณ เมืองหนองหานหลวง (ปัจจุบันพระธาตุเชิงชุม) (ตอนปรินิพพาน) พุทธประวัติในตำนานยังกล่าวถึงสมัยที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพาน ที่เมืองกุสินารา ในระหว่างต้นไม้รังคู่และก่อนที่จะปรินิพพานได้อธิฐานจิตว่า ตราบใดที่พระมหากัสสปะยังไม่มาเอาอัฐิธาตุไปประดิษฐานยังภูเกาพัวขอให้เพลิงยังไหม้พระสรีระของพระองค์ไม่ได้ แล้วพระพุทธองค์จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน มัลลกะศัตรีได้ทำการถวายพระเพลิงตั้งหลายครั้งแต่ไฟก็ยังไหม้พระพุทธรูปของพระพุทธองค์ จนเมื่อพระมหากัสสปเถระมาถึง พระอัฐิธาตุได้ลอยไปประดิษฐานอยู่ในมือท่านพระมหากัสสป ส่วนพระบรมธาตุกระเบื้องหัว ฏกการพรหมนำไปประดิษฐานที่พรหมโลก พระธาตุเขี้ยวแก้ว พระอินทร์นำไปประดิษฐานที่สุวรรณคันดาวติง พระธาตุรากขวัญ พญานาคนำไปประดิษฐานที่เมืองพญานาค พระบรมธาตุที่เหลืออยู่เป็น 3 ขนาด ขนาดใหญ่เท่ากับเมล็ดหัวแตก ขนาดที่สองเท่าเมล็ดข้าวสาร ขนาดที่สามเท่าเมล็ดพันธ์ผักกาด

ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้กล่าวถึง เมืองอินทปัฐนคร เมืองกรุงธนกร เมืองมรุกขนคร เมืองสาเกตุนคร เมืองจุลนิพรมหัต เมืองศรีโคตรบอง ทั้ง 6 เมืองนี้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน ไม่ใช่ในทางค้าขาย แต่เป็นในทางส่งเครื่องบรรณาการให้แก่กันและกันฉันทิมิตร ไม่ใช่เป็นเมืองขึ้นประชากรราษฎรก็ไม่ขัดสน ในยุคนี้อาจยังไม่มี การเคลื่อนย้ายหรืออพยพประชาชนมากนัก แต่พอกล่าวถึง เมืองศรีสัตนาคนหุต เมืองสุวรรณภูมิ เมืองร้อยเอ็ด ประตุ เมืองหนองหานหลวง (สกลนคร) เมืองหนองหานน้อย (อุดรธานี) เมืองลาหนองคาย เมืองศรีโฆธยา ซึ่งมีการติดต่อทำมาค้าขายกัน ส่วนเจ้าเมืองก็มีการส่งเครื่องบรรณาการให้แก่เมืองที่ใหญ่และมีบารมีกว่า ในฐานะญาติพี่น้อง ไม่ใช่เป็นเมืองขึ้น ในยุคนี้อาจยังมีการอพยพจำนวนมาก โดยอพยพเคลื่อนย้ายไปตั้งบ้านเมืองตามลุ่มแม่น้ำโขง ลุ่มน้ำชีบาง ประชากรราษฎรส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรมและทำนาเป็นหลัก

สภาพสังคมและวัฒนธรรม ประเพณีและวัฒนธรรมในระดับชั้นสูงมีการส่งเครื่องบรรณาการให้แก่เมืองใหญ่ ในฐานะญาติพี่น้อง ประชากรราษฎรก็อยู่แบบร่มเย็นไม่ขัดสนแต่ประการใด ส่วนใหญ่เคารพใน ศีลธรรม มีการถือศีลอุโปสถในทุกวันพระคือ ขึ้น 7, 8, 14, 15 ค่ำ และ แรม 7, 8, 14, 15 ค่ำ มีการใส่บาตร พระสงฆ์ตามฤดูกาล เมื่อข้าวในนาออกรวงเป็นน่านม ก็ให้เก็บเกี่ยวมาคั้นเอาน้ำ แล้วเอาน้ำฝั้นน้ำอ้อยผสมลง ต้มให้เป็นทานครั้งหนึ่ง เมื่อข้าวพอเป็นหมักก็ให้เอาข้าวนั้นมาทำเป็นหม้าให้ทานครั้งหนึ่ง เมื่อข้าวพอฮากก็ให้ เป็นทานครั้งหนึ่ง เมื่อเก็บเกี่ยวก็ให้เป็นทานครั้งหนึ่ง เมื่อเอาขึ้นกองก็ให้เป็นทานครั้งหนึ่ง เมื่อถึงเวลานวดก็ให้ เป็นทานครั้งหนึ่ง เมื่อเอาขึ้นฉางก็ให้เป็นทานครั้งหนึ่ง ส่วนข้าวใส่บาตรนั้นไม่ให้ขาดแม้แต่เวลาเดียว และ นอกจากอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้มีพระคุณแล้ว ยังอุทิศให้กับเทวดาและพญานาคด้วย

อภิปรายผล

วิธีเขียนตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน พบว่า โครงเรื่อง มี 2 แบบ คือ (1) มีการกล่าวถึงการเสด็จมาของ พระพุทธเจ้า และ (2) การไม่เสด็จมาของพระพุทธเจ้า และโครงเรื่องส่วนใหญ่สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้าง นิทานของ วลาดิมิร์ พรอปป์ (Vladimir Propp) คือ คนอื่นให้สิ่งของกับพระเอก สิ่งของเป็นสาเหตุให้พระเอก เดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง กล่าวคือ พระอรหันต์ได้รับพระธาตุ พระธาตุเป็นสาเหตุให้พระอรหันต์เดินทางไปอีก เมืองหนึ่ง ซึ่งสอดคล้องกับ ปฐม หงส์สุวรรณ (2539, น. ก) วิจัยเรื่อง “ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม” สรุปความว่า ตำนานพระธาตุของไทย อีสานมี ตำนานพระธาตุขามแก่น ตำนานพระธาตุพนม ตำนานพระธาตุหนองสามหมื่น ตำนานพระธาตุกุด จอก ตำนานพระธาตุภูจาน ตำนานพระธาตุก่องข้าวน้อย ตำนานพระธาตุเชิงชุมตำนานพระธาตุนารายณ์ เจงเวง ตำนานพระธาตุภูเพ็ก ตำนานพระธาตุบังพวน ตำนานพระธาตุเทพพล ตำนานพระธาตุบัวบก และ กล่าวถึงโครงสร้างตำนานของชนชาติไท โครงเรื่องแบบมีพฤติกรรมกรรมการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า การจำแนก พฤติกรรมหลักของตำนานพระธาตุของชนชาติไท การลำดับเหตุการณ์ในตำนานพระธาตุ เช่นเหตุการณ์ หลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว และ เป็นการเปรียบเทียบวิธีคิดแบบความเชื่อดั้งเดิมกับวิธีคิดแบบพระพุทธ ศาสนา และกัมมกรรมเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชนชาติไท พิธีกรรม เกี่ยวกับการบูชาพระธาตุ เช่น พิธีแห่ผ้าขึ้นธาตุ พิธีการบูชาพระธาตุประจำปีเกิด พิธีงานบุญไหว้พระธาตุ พิธีกรรมเกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บ พิธีกรรมเกี่ยวกับการบันดาลความอุดมสมบูรณ์ พิธีกรรมเกี่ยวกับการ สร้างบุญและอุทิศส่วนกุศล

เนื้อหาสาระในตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน พบว่า มีการกล่าวถึงพุทธประวัติอยู่ 3 ฉบับ ไม่กล่าวถึง พุทธประวัติ 7 ฉบับ มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอยู่ 9 ฉบับ และมีการกล่าวถึงสังคมและวัฒนธรรม อีสานอยู่ 9 ฉบับ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนอีสาน ตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว เพราะพระพุทธรูปได้เสด็จมาอีสานพร้อมพระอานนท์เมื่อครั้งเสด็จที่ภูเก้าพรวัง และ

ประทับรอยพระบาทให้พญานาคบูชา พร้อมกับประทับรอยพระบาทถวายพระยาสุวรรณภิงคาร ที่พระธาตุเชิงชุม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บอกถึงเมืองโบราณอีสานและอีสานสมัยประวัติศาสตร์ว่ามีความสัมพันธ์กันฉันญาติมิตร สังคมและวัฒนธรรม เป็นสังคมเกษตร ทำไร่ ทำนา และถือศีลอุโปสทุกวันพระ 7, 8 ค่ำ 14, 15 ค่ำ และให้ทานตามฤดูกาลผลิตผลทางการเกษตร แต่ใส่บาตรพระสงฆ์นั้นไม่ได้ขาดแม้วันเดียว ซึ่งสอดคล้องกับ ภัสราภรณ์ เทศธรรม (2529, น. 56-177) วิจัยเรื่อง “ตำนานพระธาตุประจำปีเกิด” กล่าวถึง การเข้ามาของพระบรมธาตุในประเทศไทย สาเหตุการสร้างพระธาตุเจดีย์ การสร้างพระธาตุเจดีย์ในล้านนาไทย และ กล่าวถึง สังคมและวัฒนธรรม เนื้อเรื่อง รูปแบบ ของการแต่งตำนาน สืบมาในการเขียนที่มีคุณลักษณะพิเศษทางการบรรยายและการพรรณนา สภาพสังคมและวัฒนธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรม สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการตั้งบ้านเรือน การประกอบอาชีพ ความเชื่อและศรัทธาในพระพุทธศาสนา ตลอดจนการบูชาพระบรมสารีริกธาตุของผู้คนในสมัยนั้น

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการวิจัย

วิธีเขียนตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน โครงเรื่อง มี 2 แบบ คือ (1) มีการกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้า และ (2) การไม่เสด็จมาของพระพุทธเจ้า และโครงเรื่องส่วนใหญ่สอดคล้องกับทฤษฎีโครงสร้างนิทานของ วลาดิมีร์ พรอปป์ (Vladimir Propp) คือ คนอื่นให้สิ่งของกับพระเอก สิ่งของเป็นสาเหตุให้พระเอกเดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง กล่าวคือ พระอรหันต์ได้รับพระธาตุ พระธาตุเป็นสาเหตุให้พระอรหันต์เดินทางไปอีกเมืองหนึ่ง

เนื้อหาสาระในตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน มีการกล่าวถึงพุทธประวัติอยู่ 3 ฉบับ ไม่กล่าวถึงพุทธประวัติ 7 ฉบับ มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอยู่ 9 ฉบับ และมีการกล่าวถึงสังคมและวัฒนธรรมอีสานอยู่ 9 ฉบับ ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในดินแดนอีสานตั้งแต่สมัยพุทธกาลแล้ว เพราะพระพุทธรูปได้เสด็จมาอีสานพร้อมพระอานนท์เมื่อครั้งเสด็จที่ภูเก้าพร้าว และประทับรอยพระบาทให้พญานาคบูชา พร้อมกับประทับรอยพระบาทถวายพระยาสุวรรณภิงคาร ที่พระธาตุเชิงชุม ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บอกถึงเมืองโบราณอีสานและอีสานสมัยประวัติศาสตร์ว่ามีความสัมพันธ์กันฉันญาติมิตร สังคมและวัฒนธรรม เป็นสังคมเกษตร ทำไร่ ทำนา และถือศีลอุโปสทุกวันพระ 7, 8 ค่ำ 14, 15 ค่ำ และให้ทานตามฤดูกาลผลิตผลทางการเกษตร แต่ใส่บาตรพระสงฆ์นั้นไม่ได้ขาดแม้วันเดียว

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะที่ได้จากงานวิจัย

1. ควรเผยแพร่งานวิชาการด้านตำนานพระธาตุอีสานในรูปแบบการตีพิมพ์เผยแพร่ โดยจัดประกวดงานเขียนที่ชนะเลิศ หรือเผยแพร่ในรูปแบบ E-book
2. ควรจัดเวทีประชุม/สัมมนา นักวิชาการด้านอีสานคดี เพื่อให้นักวิชาการได้เสนอบทความวิชาการ บทความวิจัย โดยให้หน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม จัดงบประมาณอย่างต่อเนื่องทุกๆ ปี

2.2 ข้อเสนอแนะด้านการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัยนี้ ไม่ได้วิจัยครอบคลุมไปถึงการเปรียบเทียบตำนานพระธาตุอีสานกับหลักฐานทางโบราณคดีของเมืองต่างๆ ทางอีสาน ผู้วิจัยพบประเด็นที่ควรศึกษาเพิ่มเติมดังนี้

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบตำนานพระธาตุเจดีย์อีสานกับรายงานการขุดค้นโบราณคดีเกี่ยวกับเจดีย์

2. การศึกษาวิเคราะห์คติชนของคนพื้นเมืองในตำนานพระธาตุเจดีย์อีสาน

เอกสารอ้างอิง

- โบราณคดีสโมสร. (2457). *ประชุมพงษาวดาร ภาคที่ 1*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ไทย.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. (2539). *ตำนานพระธาตุของชนชาติไท: ความสำคัญและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม*. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- พระเทพรัตนโมลี (แก้ว). (2512). *อุรังคนิทาน: ตำนานพระธาตุพนม*. กรุงเทพฯ: เพ็ญอักษร.
- ภัสราภรณ์ เทศธรรม. (2529). *การศึกษาตำนานพระธาตุประจำปีเกิด*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- วิโรฒ ศรีสุโร. (2525). *ธาตุอีสาน*. ขอนแก่น: เมฆาเพชร.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2531). *แอ่งอารยธรรมอีสาน*. กรุงเทพฯ: พิษณุต พรินตติ้งเซ็นเตอร์.
- ส. พลายน้อย. (2535). *สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย (ฉบับปรับปรุงใหม่)*. กรุงเทพฯ: อักษรพิทยา.